

ספר דברים - תוכחות שאמר משה מעצמו

אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן בְּמִדְבַּר בְּעֶרְבָה מִזֵּיתָן בֵּין פָּאָרָן וּבֵין תַּפֵּל וְלִבְנֵי וַחֲצִירַת יָדִי זֶהְבִּי: (דברים א, א)

אלה הדברים וגו'. אלה מיעט הקודם, פירוש לפי שאמר **אשר דבר משה** שהם דברי עצמו, שכל הספר תוכחות ומוסר ממשה לעובר פי ה', ואמר ז"ל (מגילה לא:): קללות שבמסנה תורה משה מפי עצמו אמר, ואפילו מה שחזר ופירש מאמרי ה' הקודמין, לא נכטוה עשות כן, אלא מעצמו חזר הדברים. וחש הכתוב לומר כי כדרך שאמר משה מפי עצמו דברים כאלה, כמו כן במאמרים הקודמין אמר משה מפי עצמו איזה דבר, לזה אמר **אלה הדברים** פירוש **אלה** לכל הם **הדברים אשר דבר משה** דברי עצמו, אבל כל הקודם בארבעה חומשים לא אמר אפילו אות אחת מעצמו, אלא הדברים שיצאו מפי המלך כלורתן, בלא שום שינוי אפילו אות אחת יתירה או חסרה:

עוד יראה להגיד הכתוב, שכל ארבעים שנה שהיה משה רועה ישראל במדבר, לא דבר להם קשות וזלת אלה הדברים הוא שדבר קשות, והגם שמצינו שאמר להם (במדבר כ י) **שָׁמְעוּ נָא הָעַמִּים**, לא אמר דבר זה לכללות ישראל, אלא לחלק אחד שהיו מורים הוראה, וכן אמרו בספר הזוהר (תקו"ז תיקון כא), **אבל לכל ישראל לא דיבר קשות וזלת אלה**, והוא מה שקדקד לומר **אל כל ישראל** פירוש אל כולם הוא שלא דבר קשות אלא אלה, אבל לקחתן ימלא שדבר קשות חוץ מאלה:

עוד יראה לרמוז חשבון ימים אשר הוכיח לישראל שהם במספר **אלה**, וכן מוכיחים הכתובים כי בראשון לחודש שבט התחיל לדבר אליהם דכתיב (פסוק ג) **בַּעֲשָׂתִי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ**, והוא נכפן בשבעה באדר (קידושין לח). הרי ל"ו כמספר **אלה**, שבהם **דבר הדברים** של התוכחות האמורים בענין:

משה רע"ה לא דיבר אלא בדברי תורה

עוד ירמוז על דרך מה שאמרו בגמ' (יומא יט:): אמר רבא

פניני וחידושי אור החיים הק'

לישראל האיר במחנה בלילה כביום

(שמות יג כא; פרשת בשלח). **ובזה** יטעם ביאור מה שאמר הכתוב בפרשת דברים (א ל) **בְּאֵשׁ לַיְלָה לְרִאשֹׁתְכֶם בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ**, פירוש **לראותכם**, כדי לראותכם, כדי שתראו אותם. לא כמו שפירש רש"י **להראותכם** וחסר ה"א, והביא מהנביאים ומהכתובים חבר לה, כי אין אנו צריכים לזה, וביאר הכתוב דבריו כי דברינו יגיד, באומרו **לראותכם בדרך**, ולדבריו היה צריך לומר **הדרך**, אלא הכוונה היא, להיות שהיה להם לישראל אור עולם במושבותם, ולא בדרך אשר עדיין לא באו שמה, לזה אמר כי עמוד [אש] טעמו הוא כדי **שיראו בדרך אשר ילכו בה** לשון עתיד, והבן והם דברינו עצמם. ומעתה אין הבדל בין היום ללילה לבני ישראל, ולא היו מכירים זמן יום וזמן לילה אלא על ידי השתנות העננים:

למניין הצדיקים מתייחס הריבוי

והנכם היום ככוכבי השמים לרב: (א י). **ופירוש** אומרו **ככוכבי השמים**, נתכוון על פי דבריהם ז"ל שאמרו (סנהדרין כו.) אין מנין לרשעים, שהגם שיהיה מספרם רב, אין ריבויים ריבוי. הא למדת שמנין הצדיקים יתייחס אליו הריבוי הגם שיהיו מועטים במספר. והוא מה שנתכוון לומר **והנכם וגו' ככוכבי** [וגו'], פירוש שאחר **שהרבה אתכם**, עוד לכם **שהנכם היום ככוכבי** וגו', פירוש ודבר זה הוא גם כן גדר הריבוי, שבהיותם ככוכבים ימנו לריבוי עצום:

והשם שיחת חולין עובר בעשה שנאמר (דברים ו י) **וְלִדְבָרְךָ צֶם** ולא בדברים בטלים [אחרים], ע"כ, מכאן שאסור לדבר זולת דברי תורה ויראה. והודיע הכתוב כי משה רבינו עליו השלום **אלה הם הדברים אשר דבר כל ימיו** מעצמו, לכל הדברים אשר לוה מה' לדברם, הא למדת שקיים **ידברת צם**, ודבריו אלה כל רואה יעיד כי כולן דברי תורה וחכמה ומוסר:

ורמז עוד באומרו **אל כל ישראל**, פירוש לא לישראל שהיו נמצאים נגלים שם בדור ההוא לכל הדברים, אלא לכל ישראל אשר שם היו, ואשר עתידין להיות, כי תורה שם משה דבריו עליונים אלו, ועל כל ישראל לקיים כל דבר הכתוב בדברים אלה, הרי שאין דברים בעולם במדרגה שזה לדברים אלו, והוא מאמר **אלה הדברים** פירוש ואין דומה להם:

מעלת הדברים - שדיבר 'משה', אל 'כל ישראל' גם לדורות הבאים

עוד ירמוז על זה הדרך, **אלה** פסל כל הדברים חוץ מאלה שאין מדריגה שזה לדברים אלו, ונתן הכתוב טעם מעלתם, **אשר דבר 'משה'** מלך מעלת המדבר שאין כמוהו עליון, כמו שהעיד ה' לשני אחיו [אהרן ומרים] ככתוב בתורה (במדבר יב ח), **ב' אל כל ישראל** מלך מעלת הנדבר אליו חומה שלמה:

ט' מדות להולכים בתורת ה'

שהיו מרוחקי התקוה ונפשם קצרה ולא יטו חזנם להשכיל בתוכחותיו. ואומרו **במדבר בערבה** וגו' רבותינו ז"ל דרשו (ספרי) שהוכיחם על מה שעשו במדבר וגו':

בעבר הירדן. נתעכב מלהוכיחם עד שהיו בעבר הירדן, קראו שהגיעו למחוז חפצם שאז יקבלו מוסרו, ולא מקודם

המיתה, והוא מה שרמז באומרו מול פוף שיהיה למוז עינו
סוף אדם ותכליתו:

ו' מאמר החסידים (חובת הלבבות שער הפרישות פ"ד) וז"ל 'הפרוש
להלכו בפניו ודאגתו בלבו', והוא מה שרמז באומרו בין
פארן ובין תופל, כנגד להלכו בפניו אמר בין פארן לשון
פאר, הפך עכצון שהוא פנים רעות, וכנגד עכצון הלכ אמר ובין
תופל שלא יהיה לבו ערב עליו ויתעצב אל לבו, מפחד שמא
עבר את פי ה' בלא ידיעה בגדולות או בקטנות, או שמא מיעט
בעבודה ממה שצריך עשות:

ז' שיהיה לו לב טהור ונקי כדרך שהתפלל דוד (תהלים נא יב) לב
טהור צדק ל' וגו', וירחיק ממנו שנאת הבריות והקנאה
ותחרות והמשטמה, והוא מה שרמז באומרו ולבן שיהיה לו לב
טהור, שיתחם לטהרה כינוי זה של לבן:

ח' תלמוד תורה בקביעות כיעקב אבינו דכתיב (בראשית כה כז) ישב
אֱלֹהִים לֹא ללמוד עראי, והוא אומרו ודצרות הם חצרות
ה' שהם צתי מדרכות:

ט' שלא יהיה להוט אחר דברים הגדמים לטהור הון עולם הזה,
שכל ההולך אחר תאות לבו בטל הוא מעבודת ה', ולריך
האדם להסתפק בהכרחי, והוא מה שרמז באומרו ודי זהב
שיאמר לזהב די:

אז יראה על זה הדרך, שכל מה שיהיה לו יהיה צעניו דבר
מספיק כאילו יש לו כל זהב, והוא על דרך אומרו (אבות פ"ד
מ"א) 'איזהו עשיר השמח בחלקו', ובזה יטה לבו לעבודה
העליונה היא עבודת ה' אלהים חיים:

ואפשר לפרש כל הכתוב דרך רמז באופן אחר, והוא כי במקרה
מועט למד משה כללות יראת ה' ומדות ההגנות
הצריכות להולכים בתורת ה', והם מדות תשעה:

הא' שיהיה לוקח מדתו של אברהם דכתיב (בראשית יד יג) לְאַבְרָם
הַעֲבָרִי, והוא מה שרמז באומרו בעבר וכדליתא במדרש (עי'
בר"ר מצ ח) רבי יהודה אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד:
ב' שיהיה מרדות בלבו תמיד כאומרו ז"ל (ברכות ז) 'טובה
מרדות אחת בלבו של אדם ממאה מלקיות', והוא מה שרמז
באומרו הירדן:

ג' מדת הענוה, כאומרו ז"ל (עירובין נד.) לעולם יקום אדם עצמו
כמדבר, ועיין מה שפירשתי בפרשת יתרו בפסוק (שמות יט ב)
ויסעו מִרְפִּידִים, והוא מה שרמז באומרו במדבר:

ד' שתהיה הענוה בדרך הנאות לא בדרך הפחיתות הגמאס, כמו
שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ה ה"ז-ח), עוד תנאי הענוה
שלא ישתמש בה להרחיק תוכחות על עון, אם יראה איש עובר פי
ה' ויאמר מי אני ומי ביתי להוכיח אנשים גדולים, אלא צריך
להוכיח לכל חיוב בערבות, והוא מה שרמז באומרו בערבה, כלל
שני דברים, א' שתהיה הענוה עריבה על דרך אומרו (משלי ג ד) וּמְאֵלָה
חֵן וְשֶׁכֶל טוֹב וגו' וּבְעֵינֵי אֱלֹהִים וְאִדָּס, ב' חיוב הערבות שצטרך
להוכיח על עון לקטון וגדול, ולא ישתמש בענוה בענין זה:

ה' מאמר התנא (אבות פ"ג מ"א) הסתכל בשלשה דברים וכו' ולאן
אתה הולך וכו' ולפני מי אתה עתיד וכו'. וכן אמר התנא (שם
פ"ב מ"י) שוב יום אחד (כו') [לפני מיתתך], ופירשו שם (אבות דר"ג
פט"ו) שהכונה היא שיזכור תמיד יום מותו ושכל יום הוא זמן גבול

ע"י הזכרת שם ה' אין לכוחות הרע כח לשלוט

ואמר אֲלֵכֶם בַּעַת הַהוּא לֹא אֶמְרָא לֹא אוֹכֵל לְבָדִי שְׂאֵת אֲתָכֶם: יי אֱלֹהֵיכֶם הֲרִבָּה אֲתָכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם כְּבוֹדִי הַשָּׁמַיִם לְרֹב:
(א, ט-י)

השלטת כח במשטין להרע, ואמרו (שם ריב.) שכל מקום שמזכיר
שם עליון עליו אין כח בכוחות הרע לשלוט בו. ולפי שאמר
משה לא אוכל לבדי וגו', הרי הוא מפליג בריבויים, ויש בזה
חשש האמור, לזה הזכיר שמו יתברך עליהם ואמר ה' וגו'
הרבה אתכם, שבזה אין מקום למריע כאמור שם, ולפי זה
תתפרש תיבת הרבה כפשטה:

ה' אלהיכם וגו'. קשה הרי לא מצינו שנתרבו ממה שהיו
במארים ריבוי שיש בו היכר, כמובן ממספר שני של שנה
השנית, שעל אותו זמן הוא אומר שאמר להם בעת ההוא וגו',
ורבותינו ז"ל בספרי (ט) אמרו וזה לשונם: 'הרבה אתכם הגדיל
אתכם על דייניכם וכו', ע"כ. ואולי שנתכוון עוד על פי מה
שאמרו בזוהר (ח"ג ריא), שעל ידי הזכרת ריבוי טובה יפעיל

בנ"י היה להם קשה ללמוד לא מפי משה

ותַעֲנוּ אֹתִי וְהִאֲמָרוּ טוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת: (א, יד)

במהרה, עיין שם:

ואפשר לפרש הכתוב לשבח, שישאל נטערו על הדבר,
אבל להנאת משה מחלו על עצמם, והוא אומרו טוב הדבר
להקל מעל רבינו, הגם שהוא קשה אל לנו לעשותו, ללמוד מפי
תלמידך, והוא אומרו אשר דברת - דברים קשים אל לנו
לעשות אותם. והגם שהאמר צא בכלל התוכחות, אולי
שהקפיד גם על זה:

ותַעֲנוּ אֹתִי וגו'. רבותינו ז"ל אמרו (ספרי יד) שאמר
להם [ומשה], היה לכם לומר, רבינו ממי נאה ללמוד וכו' [ומהך או
מתלמידך או מתלמיד תלמידך, לא] ממך שנטערת עליה וכו', אלא
שאני יודע וכו' [ומה שתחת עקבי רגליכם, הייתם אומרים עכשיו הוא
ממנה עליו דיינים שמונים אלף חסר פרוטרוט, ואם אין אני בני, ואם אין
בני בן בני, ואנו מביאים לו דורון והוא נושא לנו פנים בדין, לכך נאמר
ותַעֲנוּ אֹתִי, כשהייתי מתעצל בדברים הייתם אומרים יעשה הדבר

פניני וחידושי אור החיים הק'

כל מה שכבשו ישראל יש לה קדושת א"י

החיה יקרא ארץ רפאים: (ג, יג). **ושמור** לך כלל זה גם כן, שהגם שלא נתן ה' הארץ לדור בה, וגם שלא נתן עמה לאברהם, וכבשוה רוב ישראל, יש לנהוג בה דין קדושה, בשביל שנכבשה לפני ה':

היו מתנוונים והולכים

וגם יד יי היתה בהם להמם מקרב המחנה עד תמם: (טו). **פירוש** מלבד המיתה עצמה, עוד להם שלא היה להם נחת רוח במדבר, כמאמרם ז"ל (במדבר יט כח) שהיו הומים, אסטורדידו"ס בלשון ספרד [פירוש מתנוונים], והיו הומים והולכים בתחלואים עד שתמו. ואומרו **מקרב המחנה**, פירוש שהפליא ה' בין אותם שנגזרה גזרה עליהם ובין שאר המחנה, שאותם שנגזרה עליהם גזירה היו הומים ומתמעטים והולכים, אשר לא כן שאר המחנה שהיו בתוכם:

כל מה שכבשו ישראל יש לה קדושת א"י

החיה יקרא ארץ רפאים: (ג, יג). **ושמור** לך כלל זה גם כן, שהגם שלא נתן ה' הארץ לדור בה, וגם שלא נתן עמה לאברהם, וכבשוה רוב ישראל, יש לנהוג בה דין קדושה, בשביל שנכבשה לפני ה':

עיקר זה, כי אפשר שיטעה אחד מהם במין הראיה שהוא עין יפה יותר ממנו, ויסתתמו טענותיו. ושמעתי מפי חכם גדול חסיד וגדול בישראל, חביב עלי כרוח, ה"ה הרב ר' משה צירלוג זלה"ה, שהיה מדהק בשעת הדין שיהיו עיניו למטה, ולא היה נושא עיניו כל עיקר, ושהיה מרגיש שאם היה נושא עיניו ללד ההכרח באיזה אחד מצעלי הדין, היה מתבלבל שכנגדו. והוא אומרו **שמור בין אחיכם**, שלא יעשו אלא השמיעה, והדברים באים מהטעמים לפניהם באין השתנות לאחד מהם, וזוהי **ושפטים צדק**:

ואפשר לומר כי משה נתחכם לדבר דברים הגשמיים מהם שני דרכים, אחד לגנאי כמו שאמרו בספרי, ואחד לשבח כמו שפירשנו. וטעמו כי בישראל היו שני סוגים, אחד כה הדקת, ואחד כה הקנטרנית, וכל אחד מהם יודע עצמו, וכשאמר הדברים כל אחד יבין את אשר עס לבדו, כה הדקת דבריו להם כדרכנו כמו שפירשתי, כי יודעים בעצמן מה היתה כונתם, וכה הקנטרנית יכאיבו אותם הדברים כפי מה שענו ובינו, כפירוש ספרי:

ואצוה את שפטיכם בעת ההוא לאמר שמע בין אחיכם ושפטיכם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו: (א, טז)

שמור בין אחיכם וגו'. קשה מה צריך לזכר לזה, אם לא ישמעו על מה ידונו. עוד למה אמר צדק זה ולא אמר שמוע:

שלא לקוץ בטענות בעלי הדין

אכן הכונה היא שיהיו מתמידים לשמוע ולא יקומו, ודבר זה יתחלק לשני דברים. א' הוא מצעלי דינים עצמן, שאם יאמרו עוד יש לנו לטעון, עוד יש לנו להוכיח, לא יקומו מדבריהם; ומה גם כשירצו להביא ראיות אחר ראיות ולא הועילו, לא יאמר הדיין שוב אין ראיה ואין טענה, אלא **שמור** בתמידות. והב' שאם הטריחו עליהם צעלי דינים, לא יאמרו הרבה טורח טרחנו היום ואין לשמוע עוד טוען ונטען עד אחר זמן, אלא **שמור** באין הפסקה, וכאן נלכו על דקדוק עינוי הדין:

אין להסתכל על בעלי הדין בשעת הדין

עוד יראה, שלא יהיה השופט מזהיל פניו ונושא עיניו באחד מהם, ומשפיל עיניו מאחד מהם, אלא שתהיה דרך השמיעה קוה ביניהם, והוא אומרו **שמור**, פירוש דרך השמיעה תהיה **בין אחיכם**, אם אתה תשא עיניך תשא לשניהם, ואם תשפיל תשפיל לשניהם. או אפשר שזו ה' שלא יאשר עיניו כל

סוד מרע ועשה טוב

אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבותיכם: זולתי פלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען אשר מלא אחרי יי: (א, טז)

טובים, כנגד מה שפינה עצמו מעלת המרגלים – עלה בידו זכות שלא ימות בגזירתם, והוא מה שסמך לומר **בן יפנה הוא יראנה**, פירוש שצביל שפינה עצמו מעלת המרגלים, ילא מכלל גזירת **אם יראה איש וגו'** וכל מנאלי לא יקאוה (שם יד כג), וכנגד שמילא אחרי ה' – נתן לו את הארץ, והוא אומרו **ולו אתן את הארץ וגו' יען אשר מלא אחרי ה':**

הוא יראנה ולו אתן וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר **יראנה**, כיון שמצטייח לתת לו, בכלל מאתים מנה. ונראה שנתכוון ה' לומר ששתי זכויות היו ביד כלב בענין זה, ובצבילם זכה לשני דברים, א' שפנה עצמו מעלת המרגלים ולא אמר רע, ב' שאדברא היה סותר דברי המרגלים למלאות אחרי ה', דכתיב (במדבר יג ט) ויהם פלב וגו'. וייעד לו ה' שני דברים

המרגלים גרמו לחורבן הבית, שנקבע בס"ב בכיה לדורות

גם בי התאנה ה' בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם: (א, טז)

ועוד הוספתם להרע פעם אחרת עד שגרמתם להתאנף בי ע"כ. ואין דבריו נראים כי רואני שעדיין הוא מדבר בענין המרגלים,

גם בי התאנה ה' בגללכם וגו'. קשה והלא לא מנינו שהתאנף ה' על משה בעון המרגלים, ורמב"ן פירש ואמר

המקדש, ולהשליך חמתו עליו לא אפשר כנזכר, ויחר אף ה' בשונאי ישראל ויהיה כליונם במקום חורבן הבית, לזה גזר ה' בגזרת המרגלים גם על משה שימות במדבר:

והוא אומרו גם בי התאנף ה' בגללכם, פירוש בגלול דברים שלכם, כי אם לא היה עון המרגלים והיו נכנסים, אפשר שהיה נכנס משה עמהם, והגם שיבנה בית המקדש, אין מיחוס כי לא נתגבר בחינת הרע והיו עומדים בצדקם בארץ, אלא מאמנעות עון מרגלים גברה יד רשעה וידע ה' כי לא יעמדו בצדק, ולא ולמד משירת האזינו. ואם תאמר והלא רואני שמיתת משה היתה על מי מריבה, כבר כתבתי שם (במדבר כ ה) שאם משה היה מקדש שמו יתברך, היו ישראל חוזרים לטהרתם שהיו בו קודם חטא המרגלים באמנעות קידוש ה' הגדול, והיה ה' מתיר שבעת משה, והיה נכנס לארץ ובונה בית המקדש מכון לשבתו עולמים:

שכן אמר הכתוב אחר זה (פסוק לו) וטפכם אשר אמרתי וגו' עד סוף הפרשה, והוא מדבר בענין המרגלים, ולמה הפסיק בתוך הענין בשלל כענין, ומה שהליץ הרב שרפה להזכיר יחד הנמנעים מעבור הארץ שהם היו גרמא לזה, לא ידעתי מה הנאה יש בזה:

והנבון הוא על פי דבריהם ז"ל (תענית כט.) שאמרו בפסוק (במדבר יד א) ויבכו העם בלילה וגו' קבעו זכיה לדורות, כי ליל תשעה באב היתה שבו נחרב הבית. ואמרו עוד (עיי' סוטה ט.) שאם היה נכנס משה לארץ והיה בונה בית המקדש לא היה הבית נחרב, שאין אומה ולשון נוגעת בו. ואמרו עוד (מדבר תהלים) בפסוק (תהלים עט א) מזמור ללחם ללחם צאו גוים וגו' וזה לשון: 'קינה מצעי ליה אלא על שהשליך חמתו על עמים ואזנים'. מעתה אם היה נכנס משה לארץ והיה בונה בית

על אף ששבו בתשובה לא קיבל ה' תשובתם

ותשובו ותבכו לפני יי ולא שמע יי בקלכם ולא האזין אליכם: (א, מה)

שעברה עליהם, מה מקום למאמר זה. אכן נראה שכונת הכתוב היא, שאחר שהכנס האמוריים נכנעו לפני ה', ושבו בתשובה, גם בצדי על עון כמשפט השבים (רמב"ם פ"ב מתשובה ה"ד), ואף על פי כן גדלה כחנתם, שלא שמע ה' תשובתם ולא האזין לבכיהם:

ותשובו ותבכו וגו' ולא שמע ה' וגו'. צריך לדעת כוונת הכתוב, אם הכוונה בזה ששבו מהמלחמה ויבכו על מה שהכו מהם האמוריים, אין ידוע מכוון הסיפור בזה. גם אומרו **ולא שמע וגו' ולא האזין וגו'**, אם הבכי היה על כרה

עיקר המלחמה היא רק לבטוח בה'

ואת יהושע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הראות את כל אשר עשה יי אליהם לשני המלכים האלה בן יעשה יי לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה: לא תיראום כי יי אליהם הוא הגלחם לכם: (ג, כא-כב)

פירוש מכוון המאמר הוא זה. עוד יראה שצויה לאמר לישראל, בזמן שיכנסו למלחמת שבעה עממין, להסיר מורך מלכס: **את כל אשר עשה וגו' בן יעשה וגו'.** במאמר זה כלל טעם מצותו לבני גד ובני ראובן לעבור עם ישראל את הירדן, כי כדרך שעשה ה' לשני מלכי האמורי, **בן יעשה לכל הממלכות וגו'**, וכשם שמעשה שני מלכי האמורי היו יחד שצטי ישראל שנים עשר, כמו כן בעבר הירדן יהיו כלם נקבים חלוצים לפני יי (ע"פ במדבר לב לב), ולטעם זה הוא שצוה משה שיעברו בני גד ובני ראובן חלוצים למלחמת מואב, **אבל לעולם ה' הוא הגלחם ולא החלוצים.** ומעתה לא היה יכול משה לומר ליהושע **עיניך הראות וגו'**, אלא אחר שהתנה עם בני גד ובני ראובן לעבור חלוצים, אבל זולת זה אין ראיה ממה שראה, שאינו דומה זכות שנים עשר שצטים לזכות תשעה ומחאה. והוא עצמו שפירשתי בפסוק (במדבר לב א) ואתם תשבו פה, שאמר לבני גד וראובן:

{כב} לא תיראום. הגם שמדבר ליהושע, אמר לשון רבים, לכולם גם כל ישראל, לומר שלא יהיה אפילו אחד מיישראל ירא מהם, כי ה' נלחם להם. ולמה שפירשתי לאמר לישראל, אמר לשון שידבר בו לישראל, שיבטחו באלהים חיים:

ואת יהושע צויתי וגו'. פירוש צויתי לכל יירא מהעמים, כמו שאמר בסמוך **לא תיראום**, ואינו חוזר על מאמר **עיניך הראות**, כי בזה לא יולדק לשון צווי. וטעם שלא סמך מאמר זה למאמר נפילת סיחון ועוג, וכתבו אחר הנחלת ארצם לבני גד ובני ראובן ותנאיהם, לפי שמאמנעות תנאי זה שהתנה משה עם בני גד ובני ראובן, יולד המיחוש, ממה שמבקש עז בגבורים, וה' הוא הלוחם, מה לורך בחלוצי בני גד ובני ראובן, אשר על כן סמך מאמר **ואת יהושע וגו'** למאמר חלוצת בני גד ובני ראובן, לומר שלא תחשוב שצריך גבורת חוגרים, ותבא בלבד יראה, כי אינכם צריכין למלחמה, והוא מה שגמר אומר **בי ה' אליהם הוא הגלחם לכם**, דקדק לומר **הוא**, למעט מיחוש הנשמע ממאות בני גד ובני ראובן חלוצים פועברו (פס' יח). וטעם שהורד לחלוצת בני גד ובני ראובן פירשתי בפרשת מטות (במדבר לב א), ועיין בסמוך בפסוק **את כל:**

בעת ההוא לאמר. טעם אומרו **בעת ההוא**, פירוש בעת שראה התנאי שהתניתי עם בני גד ובני ראובן, יעור המיחוש על דרך שפירשתי בפסוק הקודם לזה. ואמרו לאמר, אפשר שלא אמר לו בעת ההוא לשון זה עצמו, לזה אמר לאמר,